

ŠIBENSKE MJERE ZA POVRŠINU OD 14. DO 19. STOLJEĆA

Marija Zaninović-Rumora
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru
Zadar

UDK 531.72.081(497.581.2Šibenik)“13/18”
006.915.2(497.5)“13/18”(091)
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 9.5.2018.
Prihvaćeno: 20.2.2019.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/m8vqrtlz29>

U nizu članaka o starim mjerama autorica u ovome prilogu obrađuje šibenske mjere za površinu u razdoblju od 14. do 19. stoljeća. Analizirajući pisane i tiskane izvore, ponajprije iz fonda Šibenskog arhiva Državnog arhiva u Zadru, uvažavajući saznanja i dostignuća hrvatske povijesne metrologije, autorica donosi povijesni razvoj i vrijednosti šibenskih mjera za površinu, a koje se temelje na mjerama za dužinu. Naglašava posebnosti tih mjera i probleme koji se uočavaju u promatranom razdoblju.

Ključne riječi: kasni srednji i novi vijek, Šibenik, povijesna metrologija, mjere za površinu

Mjere za površinu temelje se na mjerama za dužinu. Austro-Ugarska je zakonom o mjerama i tegovima 23. 7. 1871. propisala uporabu metričkog sustava od 1. 1. 1876. Po odredbi čl. 1. toga zakona, “kao osnova zakonske mjere i tega” uzet je metar, koji važi kao “jedinica mjere za dužinu” i iz kojeg će se “izvesti jedinice mjere za površinu i tijela”, sve, i veće i manje, po dekadnom sustavu.¹

Ovaj zakon obvezivao je zemlje zastupljene u Carevinskom vijeću, a od naših zemalja to je i Dalmacija. Hrvatska i Slavonija koje spadaju pod zajedničku ugarsko-hrvatsku vladu bile su dužne uvesti metarski sustav u isto vrijeme, tj. 1. 1. 1876., ali je zakon koji ih na to obvezuje donesen 17. 4. 1874.² Nakon donošenja Zakona o uvođenju metarskog sustava, objavljene su i tablice sa usporedbama metričkih mjera s bečkim, a u Dalmaciji i venecijanskim. Tablice su objavljivane i u mnogim izdanjima popularnog karaktera tako da što veći broj ljudi bude o njima upoznat, jer je kroz

¹ Milan Vlajinac, *Rečnik naših starih mera u toku vekova*, SANU, Posebna izdanja, Odeljenje društvenih nauka, knj. 40, sv. 1, Beograd 1961., str. 54.

² Isto, str. 55.

povijest poznato da nove mjere teško prodiru u svakodnevicu,³ pa se još i početkom 20. stoljeća izdaju djela s usporedbama bečkih, venecijanskih i metričkih mjera.⁴

Šibenske mjere za površinu kroz stoljeća

Iz poznatih izvora 19. stoljeća, Službenih listova, zakona, *Tablelle*,⁵ K. Rümlera,⁶ F. Pettera⁷ i drugih znamo da se na šibenskom području, u 19. stoljeću, kao mjera za površinu rabi gonjaj.⁸ Njegova je površina u metričkim mjerama 851 m². Prema Rümleru u Drnišu, Kninu i Šibeniku osim padovanskog kampa površine 3.656,609 m², upotrebljava se gonjaj veličine 576 kvadratnih pertika ili *sacchi*, odnosno 853,209 m².⁹ *Manuale provinciale della Dalmazia*, u usporedbi šibenskih i bečkih mjera za površinu navodi da se šibenski gonjaj rabi i u Drnišu i Kninu, a jednak je 237 kvadratnih bečkih klaftera i 576 kvadratnih venecijanskih pertika od 3 ½ venecijanskih stopa.¹⁰ F. Petter navodi iste podatke tj. da se šibenski gonjaj rabi na području Drniša i Knina i ima površinu od 576 x 3 ½ x 3 ½, što iznosi 7.056 venecijanskih kvadratnih stopa, odnosno 237 bečkih klaftera.¹¹ *Tabella* u posebnom dodatku, o različitim mjerama za površinu, za područje Šibenika, Drniša, Knina i Skradina navodi, uz *campo padovano*, posebno gonjaj od 576 kvadratnih pertika, odnosno 236 kvadratnih bečkih klaftera.¹²

U hrvatskoj historiografiji 20. stoljeća, a koja se bavi problemom starih mjera, šibenski se gonjaj navodi kao veličina od 851,759 m²¹³ ili 852,42 m² ili 576 četvornih pertika, svaka od 3 ½ mletačke stope ili 237 hvati.¹⁴ Tako, B. Ungarov među mjerama za površinu Dalmacije kaže da stari nacrti posjeda iz 18. i 19. stoljeća, ukoliko sadrže mjerila, površine označavaju u venecijanskim pašima ili padovanskim kampima.¹⁵

³ *Narodni Koledar Novi i Stari za godinu 1874*, Matica Dalmatinska, Zadar 1873.; *Narodni Koledar za godinu 1875. i 1876*, Matica Dalmatinska, Zadar 1875.; *Il Rammentatore Dalmato*, Zara 1876.

⁴ Francesco Madirazza, *Storia e costituzioni dei Statuti delle comuni dalmate*, Split 1911.

⁵ *Tabella che dimostra la qualità e consistenza delli diversi pesi e misure, assistenti nei diversi distretti della Provincia di Dalmazia, assistenti nei diversi distretti della Provincia di Dalmazia*, Zara 1835.

⁶ Karl Rümmler, *Uebersicht der Masse, Gewichte und Wahrungen der vorgulichsten Staaten und Handelsplatze von Europa, Asien, Afrika und America*, Wien 1849.

⁷ Franz Petter, *Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen. Traghetti. Munzen fruherer und jetzt. Dalmatische Masse und Gewichte*, 1857., J. Perthes.

⁸ Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 1. dio, str. 326: gonjaj, gonaj, m. *mensura agrorum*, starohrvatska mjera površine zemljišta *Lexicon latinitais*, f. III, str. 527, *gognay*, *gognay-mensura agrorum*, mjera za zemljište, gonjaj; Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, sv. 2, str. 31: Gonjaj, gognaj, *gognaius* – gonjaj je u stvari bio jedna od najstarijih mjera zemljišta u dalmatinskom primorju, koja se ponegdje još i do danas održala pod tim nazivom ili kao gonjal ili gonj. Čermošniku je gonjaj “neobična jedinica za površinsku mjeru i ostatak iz vremena bizantske vrhovne vlasti”. Tome nasuprot treba navesti više činjenica po kojima bi gonjaj bio čisto “slavenska mjera” u ispravama iz Nina.

⁹ Rümmler, *Uebersicht der Masse*, str. 39.

¹⁰ *Manuale provinciale della Dalmazia*, Zara 1846., str. 325.

¹¹ Petter, *Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen*, str. 290.

¹² *Tabella*, str. 32.

¹³ Madirazza, *Storia e costituzione*, str. 432.

¹⁴ Stanko Ožanić, *Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti*, Split 1955., str. 109.

¹⁵ Bruno Ungarov, *Stare mjere u Dalmaciji*, *Geodetski list*, sv. 5 (28), br. 10-12, Zagreb 1951., str. 227-228.

Površina padovanskog kampa iznosila je 3.655,260 m² i upotrebljavala se, na području Dalmacije, u svim službenim prepiskama i nacrtima izrađenim od tadašnjih mjerinika (*perito agrimensore*). Područje Šibenika i Skradina, osim što mjeri padovanskim kampom kao i ostala sjeverno dalmatinska područja, češće se služi svojim lokalnim (komunalnim) gonjajem, koji obuhvaća 576 venecijanskih paša od 3 ½ stope, što u metarskom sustavu iznosi 853,114 m².

Na području šibenskog distrikta ponekad se upotrebljava i zadarski gonjaj (2360m²), ali samo u zapadnim selima distrikta, a isti autor također primjećuje i da se šibenski gonjaj, vjerojatno, dijelio na manje dijelove, stačice.¹⁶ M. Vlajinac u svom *Rječniku* pod pojmom gonjaj, navodi podatak iz Relacije šibenskog kneza na povratku u Veneciju (1566.-1568.): *gognal, che e una misura, che vien a esser quarto d'un campo di terra in circa*. Vlajinac dalje navodi da je površina dalmatinskog kampa 3.654 m², pa bi šibenski gonjaj kao njegova četvrtina imao površinu od 914 m².¹⁷ Naš poznati povijesni metrolog Z. Herkov, ubraja šibenski gonjaj među najstarije mjere za površinu toga imena koji se, u pisanim izvorima, spominje već 1362. godine: (...) *in seks clappis seu peccis, in quibus sunt circa gonai sexdecim*.¹⁸ Prema definiciji gonjaja u šibenskom Statutu iz 1402.: *quod gognaius sit et esse debeat dudecim passum communis per longum st totidem per amplum, intelligendo duo brazzonaria pro quolibet passu*,¹⁹ gonjaj čine 12 komunalnih koraka u dužinu i širinu, smatrajući da 2 bracolarija čine 1 korak. Iz gore navedenog proizlazi zaključak: 1 šibenski gonjaj = 144 sežnja² (passusa) = 576 lakata² (braconarija). *Brazzonario* (*bracolarij*) bi bio dvostruki šibenski lakat ili pertika, dužine 1,215585 m ili 3 ½ venecijanske stope, a površina gonjaja iznosi 851,252 m².²⁰ Šibenski bracolarij uklesan u kamen, prema Herkovu, ima dužinu 1,170 m, pa bi površina prema definiciji u Statutu iznosila 788,48 m².²¹

J. Kolanović se u radu o metrološkom sustavu Šibenika, također poziva na šibenski Statut i definiciju gonjaja u istome, te navodi i mjeru na koju nailazi u pisanim izvorima pod imenom schachi, za koju smatra da je 1/24 pertike (braconarija), a dio je šibenskog gonjaja.²² Primjenjujući veličinu šibenske pertike, sežnja, izračunate

¹⁶ Ungarov, *Stare mjere u Dalmaciji*, str. 228 (o stačicama u nastavku teksta članka).

¹⁷ Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, sv. 2, str. 231-232, 234. Radi se i ovdje o padovanskom kampu čija je površina 3.654 m².

¹⁸ Zlatko Herkov, Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu. *Nastavak., Zbornik Historijskog Instituta JAZU*, sv. 8, Zagreb 1977., str. 187; *Codex diplomaticus Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevstva Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje: CD), sv. 13, Zagreb 1915., str. 225.

¹⁹ *Knjiga Statuta zakona i reformacija grada Šibenika*, prema izdanju Nicole Morettum, Venetiis, 1608, *Povremena izdanja Muzeja grada Šibenika*, sv. 9, Šibenik, 1982., lib. V., cap. XLVI, str. 73 (170).

²⁰ Zlatko Herkov, Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu. Bečke i donjoaustrijske mjere za površinu, I. dio, *Zbornik Historijskog Instituta JAZU*, sv. 7, Zagreb 1974., str. 187. Prema podacima 18. i 19. stoljeća.

²¹ *Knjiga Statuta zakona i reformacija grada Šibenika*, Poglavlje na kraju knjige: Z. Herkov, *Stare šibenske mjere*, str. 391-406; *Mjere za površinu*, str. 396.

²² Josip Kolanović, *Metrološki sustav Šibenika u XV. stoljeću*, *Arhivski vjesnik*, god. 37, Zagreb 1994., str. 193. Marija Zaninović-Rumora, *Mjere za površinu Zadra i sjeverne Dalmacije, Radovi Zavoda HAZU u*

prema mjeri uklesanoj na palači Divnić, Kolanović smatra da gonjaj ima površinu od 791 m², a prema odnosu šibenskog i venecijanskog lakta, 1 : 1,2 zaključuje da je površina gonjaja 847,5 m², a to je i 1/3 zadarskog gonjaja.²³

Šibenski kroničar 19. stoljeća V. Miagostović se poziva na izvješće o ekonomskom stanju šibenske katedrale iz 1771., u kojemu se, na temelju katastra iz 1713., uspoređuje šibenski gonjaj sa kampom padovanskim. Prema odnosu gonjaja i kampa: 5071 gonjaja = 1182,3 padovanskog kampa, Miagostovich zaključuje da je površina šibenskog gonjaja 851,6 m².²⁴

Kroz pregled mišljenja o veličini šibenskog gonjaja i drugih mjera za površinu, u dosada objavljenoj literaturi, naveli smo različita promišljanja i načine rješavanja ovoga metrološkog problema. Uvažavajući dosadašnje znanstvene rezultate, kroz dostupne pisane izvore, posebno Spise šibenskih bilježnika u fondu Šibenski arhiv Državnog arhiva u Zadru, iznijet ćemo podatke, zatim analizu i rezultate mijena kroz koje su prolazile mjere za površinu, posebno gonjaj, u razdoblju od 14. do 19. stoljeća, počevši od poznatih mjera 19. st. prema nepoznanicama ranijeg razdoblja.

Kroz 18. i 17. stoljeće u pisanim se izvorima površina zemljišta, vinograda i oranica mjeri gonjajima, braconarijima i skakima kao manjim dijelovima gonjaja. Tako se u prodaji vinograda s maslinama na Zlarinu 1704. spominje, *un terren uignado et oliuado di gognai 3, braza 5, scaca 8²⁵* ili na Prviću *un terren di gog. uno, br. 19, sc. 4 posto nell' isola di Prouichio*.²⁶ Nasljednici svećenika Francesca Liguicea preuzimaju njegova dobra, među kojima je i *gognale disnuoue, brazzonara quindeci, scachi quatordecidi di terreno arratorio libero d'ogni gravezza posto in Pomisegl, luoco discosto della Chiesa della Madona*.²⁷

Posebno se u 17. stoljeću uvrježilo se da javni mjeritelj i procjenitelj zadužen za izmjeru zemlje na određenom području izdaje potvrdu o mjerenju, cijeni i vrijednosti zemljišta, te stilizirani crtež s dužinama i širinama zemljišta, imenima vlasnika međašnih zemalja, te stranama svijeta. Ono što je drugačije kod ovih izmjera je da mjernici ili procjenitelji izmjerene površine izražavaju gonjajima kao mjerama za dužinu, tj. dužine i širine izmjerene zemlje naznačavaju u gonjajima i braconarijima. Zorzi Duorichieuch, "mensurador pubblico", 1661. mjeri *un terren arratorio in tutto*

Zadru, sv. 35, Zadar 1993., str. 121-135. Veličina zadarskog gonjaja je 2370 m², a manji dijelovi gonjaja – schachi (skaki) kao 1/24 pertike su vjerojatno jednake stacicama zadarskih pisanih izvora. Stačice su dijelovi ždrijeba odnosno gonjaja "ad mensuram croatorum" i "ad mensuram Sclavoniae". U Skradinu se još krajem 13. st. u ispravi spominje *canna seu stachica measure croatorum*. Herkov, Prinosi za upoznavanje. Nastavak, str. 176.

²³ Kolanović, Metrološki sustav Šibenika u XV. stoljeću, str. 193-194.

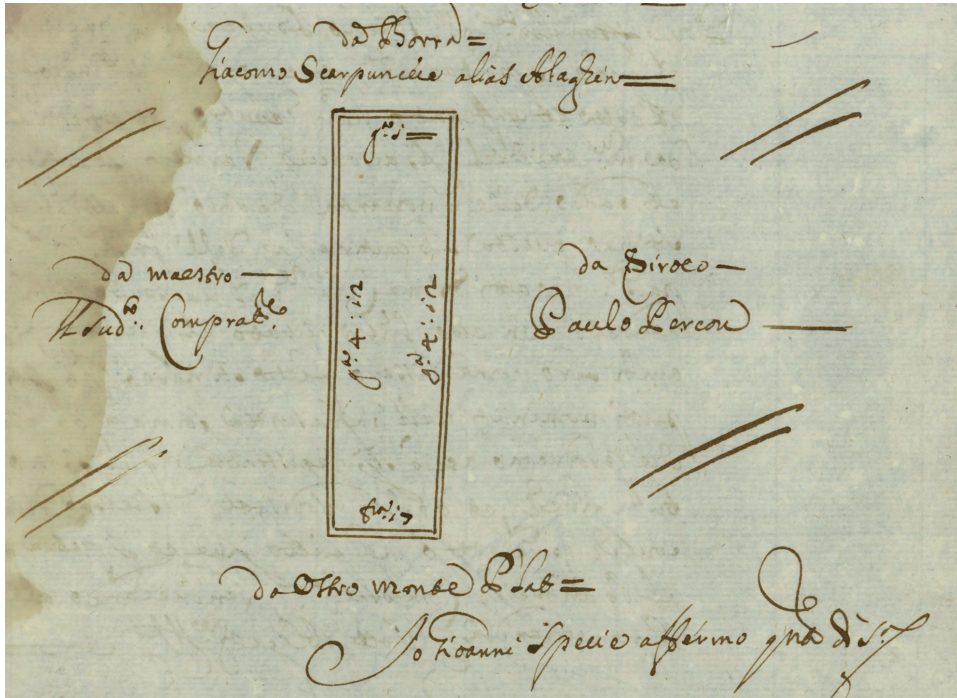
²⁴ Vincenzo Miagostovich, Condizioni economiche della Fabbrica del Duomo, da un rapporto del 1771, *Il Nuovo cronista de Sebenico*, a. IV/1896, Trieste 1896., str. 190-192. Veličina padovanskog kampa koji se rabio u Dalmaciji u 18. st. je 3.653 m².

²⁵ Državni arhiv u Zadru, Zadar (dalje: HR-DAZD), fond 30, Šibenski arhiv, Spisi šibenskih bilježnika (dalje: SŠB), Morelli Giorgio, kut. 87/I, sv. II, fol. 418'-419, 29. VIII. 1704.

²⁶ HR-DAZD-30, SŠB, Morelli Giorgio, kut. 87/I, sv. II, fol. 291', 15. VII. 1704.

²⁷ HR-DAZD-30, SŠB, Jeronim Capogrosso, kut. 81/I, fol. 129-129', 4. X. 1660.

gognale tre.²⁸ Na crtežu koji je uz ispravu priložio je nacrtao dužine zemljišta: g. 1 : braz. 3; g. 1; širine g. 2; g. 3 : braz. 6; Isto tako mjeritelj Giouanni Specie 1665. mjeri: (...) *un terren inculto, con alquanti olivari, paga terratico all Illustrissimo monsignor vesco-vo soldi sei per gognai nel qual sono gognaia quattro*. Na crtežu ispod isprave je nacrtao izduženo zemljište dužine g. 4 : br. 12 s jedne i druge strane i širine g. 1 : br. 17.²⁹

Slika 1. Crtež uz ispravu mjeritelja Giouannija Specie, 1665. godine.

Do sada je bilo poznato da su u izvorima površine zemljišta izražene: "in circa", "otprilike" ili "od oka", odnosno *gognalij unum cum dimidio in circa vinee in insula Mortarij*³⁰ ili u Zatonu blizu Šibenika Radoj Musić prodaje *unum suum terrenum partem aratorium et partem vineatum gognalem 8 uel quantumunque*.³¹ Kada zemlju mjere službeni i ovlaštene mjeritelji tada je izmjerena površina izražena preciznijim mjerama negoli je to uobičajeno. Javni mjeritelj Zorzi Duornichouich izmjerio je mnoga zemljišta u gradu i oko njega *mille contrade nella campagna di questa citta*, te donio novčanu procjenu istih. Tako je izmjerio 26 terena *posti in campo sotto di questa citta* površine 126 gonjaja i 6 brazonarija, vrijednih 5213 libri, zatim 10 terena: (...) *posti in*

²⁸ HR-DAZD-30, SŠB, Jeronim Capogrosso, kut. 81/I, fol. 178', 8. II. 1661.

²⁹ HR-DAZD-30, SŠB, Jeronim Capogrosso, kut. 81/I, fol. 651-651', 9. IX. 1665.

³⁰ HR-DAZD-30, SŠB, Petar Kopešić, kut. 56/III, fol. 7', 15. X. 1605.

³¹ HR-DAZD-30, SŠB, Ilija Tolimerić, kut. 34, fol. 10'-11, 25. XI. 1532.

*Dubraua (...) summa gognali 95 (...) brazz. 20 (...) fanno L 4209: - terreni sottoscritti posti verso Bilice summa gog. 70 ½ brazz. 4 – fanno L 3323.*³² Procjenitelji, *extimatores*, spominju se već u I. knjizi Statuta, kao službenici šibenske komune, njih troje, a određeni su za procjenu bilo kojih dobara, nekretnina.³³

U povijesnoj metrologiji je do sada poznato da je gonjaj mjera za površinu, a u gore spomenutim izmjerama zemljišta spominje se i gonjaj kao mjera za dužinu, pa vrijedi pokušati razriješiti i vrijednost dužinskog gonjaja. Istaknuli smo da je brazonarij dio mjere za površinu šibenskog gonjaja, ali i mjera za dužinu. Kada službeni mjeritelj šibenske komune Zorzi Macroneo 1569. g. mjeri zemlje na Murteru koje obrađuje Piero Ratčić ili Metljić, površinu zemlje mjeri gonjajima, brazonarijima i skakima. Iz njegova proračuna proizlazi da se gonjaj sastoji od 24 brazonarija, a brazonarij od 24 skaka³⁴: *Io Zorzi Macroneo mesuro in stancia di terre vignate posto in insula Murter lavoro per Piero Ratchich alias Metiglich posto in locho chiamato Stare Zagoricine (...).*³⁵

g. 2 br. 21 s. 12

g. 2 br. 21 s. 12

soma i tutto g. 5 br. - s. -

Iz zbrajanja ovih zemalja vidimo da gonjaj sadrži 24 bracunarija, a bracunarij 24 skaka. I u 16. stoljeću, prilikom diobe dobara nasljednika pok. Baptiste Zavorovića, Dominika Zavorovića i njegove sestre Margarite, žene Nikole Tavilića pok. Florija, na Murteru, 1520., sve zemlje uključene u diobu navode se dužinom i širinom u gonjajima i brazonarijima: *teren parte aratorio et parte uignado posto in Osta de Gradina.., da oriente longo g. 4. br. 5 longo da garbin g. 4. br. 14, largo da sirocho g. 1. br. 21. largo da maestro g. 1 br. 3. Summa g. 6. br. 17. Vignado (...) largo da mar g. – br. 19. largo da garbin g. – br. 6 longo da maestro g. 14. br. 11, largo da sirocho g. 14. br. 7. Summa g. 10. br. 19.*³⁶

Matematičkim izračunom površina nepravilnog oblika, uglavnom trapezoidnih, došli smo do, otprilike, jednake površine koja se navodi i u ispravi kao zbroj dužinskih gonjaja i brazonarija. Izračun navodi na zaključak da je veličina gonjaja, kao dužinske mjere, 29 m, a to je drugi korijen iz šibenskog gonjaja kao mjere za površinu, $\sqrt{850} \approx 29$ m.³⁷

³² HR-DAZD-30, SŠB, Jeronim Capogrosso, kut. 81/I, fol. 50'-59', 26. XI. 1659.

³³ *Knjiga Statuta zakona i reformacija grada Šibenika*, lib. I, cap. 49, str. 10-11'.

³⁴ U rječnicima pod pojmom skak ne nalazimo objašnjenja. Jedino u Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, sv. 4, str. 849, pod pojmom skrak – skrok – skroka – isto što i korak odnosno koračaj. Na Korčuli (u Blatu) za razliku od koraka u običnom značenju, skrak označava "korak kod mjerenja duljine". Slično je, po mojim sjećanjima, i na Hvaru. Možda bi mogli povezati, ali ne s prevelikom sigurnošću, *schac sa scacatus, adi, (tal. scacato) tessellatus – kockast, Lexicon latininitatis*, f. VI, str. 1042; Jakov Stipišić, *Inventar dobara Mihovila suknara pok. Petra iz 1385.*, Zadar 2000., str. 21: *tabulerium unum a tabulis et scachis fulcitur suis scachis – stolić s tablom i šahovskim poljima i šahovskim figurama.*

³⁵ HR-DAZD-30, SŠB, Andrija Tranquillo, kut. 40, sv. a, bez. pag. 14. IV. 1569.

³⁶ HR-DAZD-30, SŠB, Frane i Dunat Tranquillo, kut. 30/I, sv. c, fol. 30-32', 12. IV. 1520.

³⁷ Svesrdno zahvaljujem kolegi dr. sc. Kristijanu Juranu sa Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru koji mi je ukazao na dokument i pogogao pri izračunu

Kroz 15. stoljeće se u izvorima kao mjere za površinu opet navode gonjaj, brazonarij i skak. U ugovorima šibenskih građana i patricija za zemlje u šibenskom polju ili u gradu: *Ser Marus Simeonich ciuis sibenici per se suos heredes dedit cessit transtulit atque mandauit (...) uno terreno arratorio gognaliam octo br. 9. s. 21 posito in campo inferiori sibenici in contrata Blato.*³⁸ *Ibique ser Franciscus Draganich nobilis sibenici pro se et suos heredes dedoi, cessit, transtulit atque mandauit magistro Michaeli Goyacich sartori de burgo sibenici (...) gognaiorum XVI. br. 8. s. – super terreno fabrice Ecclesie sancti Jacobi in Sibenico.*³⁹ U podjeli zemalja sela Okit među šibenskim patricijima: *Item la meta de ponental de un terren in dicta contrada (...) confina da garbin tramontana cum la montagna e da sirocho e ponente (...) gognaia XXVI. e brazonara XII. o piu o mancho. Item un terren in dicta villa in dicta contrada (...) E da garbin e tramontana montagna. Largo gognaio uno brazonaro uno. In griego et in garbin largo gognaio uno brazonara XVIII.*⁴⁰ Svi gore navedeni izvori upućuju da se i u 15. stoljeću, u različitim dijelovima distrikta, površina zemlje izražava i dužinom stranica u gonjajima i brazonarijima.

Možemo reći da je “dužinski gonjaj” posebnost šibenskog distrikta, a vrijednost dužinskog gonjaja je ≈ 29 m.

Gonaj “ad mensuram Luche” i “ad mensuram croaticam”

Patriciji i građani Šibenika svoje zemlje i vinograde na granici distrikta često daju na obrađivanje seljacima sa hrvatskog područja županije Luke.⁴¹ U Šibeniku sklapaju ugovor o prodaji zemlje Pavica, udovica Ivana Radinića *de villa Chasichi de Lucha comitatis Ostrovize per se et suos heredes et sucesores (...) in perpetuum dedit vendidit et tradidit ser Michaeli q. Petri Vireuich civi sibenici ibi presenti et per se suisque heredes et sucesores recipienti et ementi unam suam terram goniam quinque ad mensuram Luche (...) que terra posita est in tenutis ville Rachite in contrata Sibenici in loco vocato Obrof (...) quod predicta terra mensuravit ad mensuram Luche.*⁴²

S obzirom na širenje districta na Luku (*banatus Chroatiae*),⁴³ u ispravama primjećujemo mjeru za zemljište koja se i označava posebnim imenom – “ad mensuram Luche”. *Ibique Petrus et Cuitanus Radoichouich fratres de villa Strisevo campi superioris districtus Sibenici per se et suos heredes dederunt tradiderunt et vendiderunt domino*

³⁸ HR-DAZD-30, SŠB, Martin Campello de Gaivano, kut. 23/I, sv. I/e, fol. 42'-43, 17. III. 1492.

³⁹ HR-DAZD-30, SŠB, Martin Campello de Gaivano, kut. 23/I, sv. I/b, fol. 6'-7, 19. I. 1489.

⁴⁰ HR-DAZD-30, SŠB, Antonio Campolongo, kut. 11/VII, sv.10/Va, fol. 46'-47', 25. VIII. 1477.

⁴¹ Josip Kolanović, *Šibenik u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb 1995., str. 14-16. Na teritorij Luke se kroz 14. i početkom 15. stoljeća širi šibenski distrikt.

⁴² HR-DAZD-30, SŠB, Grgur pok. Lovrinca, kut. 21/I, 22. I. f, fol. 49'-50, 9.VI. 1475.

⁴³ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, str. 16. Godine 1433. utvrđene su granice između šibenskog distrikta i susjednog područja u nadležnosti hrvatskog bana. Šibenik je granice distrikta proširio temeljem povlastica hrvatsko-ugarskih kraljeva. Proširenje distrikta je bilo izvršeno na područje Luke. Stjepan Antoljak, Bukovica u srednjem vijeku, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 30 (17), Zadar 1992., str. 154. Predjel nazvan *Banatus* i *banaticus* kao i *el Banadego* u koji je bila uklopljena Gornja Luka, nazivao se i *Banouina* (1512.), 1470. ban Ladislav piše: *in banatu nostro specialiter in quibuscam quattuor villis in comitatu Sibenici in Lucha*.

*presbitero Matheo Vidouich plebano ville Camegliane in Luca districtus Sibenici (...). Unam ipsorum fratrum vineam pro indiviso inter eos gognaij unius et unius quarti alterius gognai plus aut minus quantaunque est in eo loco ad mensuram Luce. Et hoc pro pretio et nomine pretii librarum vigintiocto paruorum.*⁴⁴ Ser Helia Tolimerić kupuje od plemića Matije pok. Pavla Markovića *de genere Subich de Breberio unam sortem terarum positis in districtus Sibenici in Dazlina in villa inferiori (...) pro pretio ducatorum sexaginta duorum auri in auro (...) duxaverit aparere priuilegio predicto confecit in capitulo nonensis ad mensuram croaticam siue luche in quod sorte teras debuerunt esse videlicet ad mensuram chroaticam siue luche gonay integrij triginta duos et quidem fuisse mensurata dictam suis terarum (...).*⁴⁵ U nizu navedenih izvora izjednačuju se gonjaj po hrvatskoj i lučkoj mjeri, a uobičajeno je da 32 gonjaja čine jedan ždrijeb. Pitanje ždrijeba je problem o kojem je hrvatska historiografija, pa i povijesna metrologija, srednjega i novog vijeka imala različita mišljenja i rješenja.⁴⁶

Kakav je i koliki gonjaj “ad mensuram Luche” i “ad mensuram croaticam” šibenskih izvora 15. stoljeća? U zadarskim pisanim izvorima 14. i 15. stoljeća koji govore o području zadarskog distrikta koji se širio, kao i šibenski, na hrvatski teritorij pod

⁴⁴ HR-DAZD-30, SŠB, Antonio Campolongo, kut. 11/VII, sv. 10/Vb, fol. 118^r-119, 12. VIII. 1479.

⁴⁵ HR-DAZD-30, SŠB, Mihovil pok. Ivana, Arhidakon skradinski, kut. 3/III, sv. e (1435), 19. VII. 1435.

⁴⁶ U hrvatskoj historiografiji, posebno onoj kasnog srednjeg vijeka, se različito analiziralo i rješavalo ovaj problem. *Lexicon latinitatis mediæævi lugoslaviae*, f. VI, str. 1110. -sors, sorta, f.- terrae particula quae sorte obvenit. Komad zemljišta koji pripadne ždrijebom “ždrijeb”. Prema M. M. Freidenbergu, Seljaštvo zadarskog područja od XIII-XV stoljeća, *Rad JAZU*, knj. 369, Zagreb 1975., str. 127-128: “Pred nama je sustav diobe zemljišta, jedna od najvažnijih oznaka postojanja općine u dalmatinskom selu. J. V. Bromlej je potvrdio činjenicu postojanja diobe zemljišta u dalmatinskoj Hrvatskoj već u 11. stoljeću. To je sustav ranog srednjeg vijeka i uređenje po ždrijebovima u dalmatinskom selu 13. i 14. stoljeća nije nova tvorevina već iskonski element ovdašnjeg načina života. Ždrijebovi najčešće iznose 30 gonjaja (ponekad 15,20). Gonjaj je na zadarskom području iznosio približno 0,24 ha (2369,4 m²), a sors od 30 gonjaja 7-7,5 ha”. M. Barada u radu: *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb 1957, str. 132, navodi čl. 6. Novigradskog zbornika po kojem: (...) *la sorta di terra, cio é gognali 32*. Pokušao je riješiti problem veličine ždrijeba: “Bile su 2 vrste mjere zemljišne zvane površina ždrijeb. Veliki ždrijeb imao je 120, a službeni ili mali 80 uža. Po članu 6c. Novigradskog zbornika i drugim ispravama sa zadarskog područja sors = ždrijeb iznosio je 30 ili 32 gonjaja. Po Zadarskom statutu iznosio je gonjaj *viginti passus per longum et totidem per amplum*. A jer je zadarski *passus* ili *brachium*, hrvatski sežanj, bio dug nešto manje nego rimski (147 cm), uzmimo 140 cm, to je gonjaj zapremao oko 840 m², a tim sors ili ždrijeb oko 25000 m², oko dva hektara i po, dotično 16 jutara”. Herkov, Prinosi za upoznavanje, str. 195, drži da je ždrijeb, ždrib, lat. *sors*, oznaka za površinu zemlje različite veličine, a označava diobu zemlje koja se obavlja ždrijebom. Pozivajući se na Hultscha, drži da ta pravna ustanova potječe iz starog Rima, gdje je obitelji uz korištenje zajedničkog zemljišta ždrijebom (*sorte*) dodijeljeno posebno zemljište veličine 2 iugera, kasnije 4,6 iugera. Tomislav Raukar, Ekonomski odnosi na posjedima rogovskog samostana u 15. i 16. stoljeću, *Historijski zbornik*, sv. 23-24, Zagreb 1973.-1974., str. 223, bilj. 35, smatra da ždrijeb prvobitno označava kmetsko selište, količinu obradiva zemljišta koju dobiva pojedini seljak ždrijebom. Mate Suić, Ostaci limitacije naših primorskih gradova u ranom srednjem vijeku, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 5, Split 1956, str. 17, smatra “da je *sors*, zadarskih srednjovjekovnih isprava, naziv za dio zemljišta, bez određenog značenja u smislu prostranstva, što ga *sors* obuhvaća, upravo dakle kao i u antici, kad je *sors* imala relativnu vrijednost u pogledu površine (kao i kod osnivanja grčkih naseobina), mada je konkretno u kolonijama u našem primorju ona iznosila redovito ¼ centurije, tj. 50 jugera”. Dakle, sors je veoma stara institucija koja živi na našem prostoru od antike i ranog srednjeg vijeka do kasnog srednjeg vijeka, a veličina mu je različita, ovisna o broju gonjaja.

vlašću bana i kralja, bilježe se mjere za površinu: gonjaj “ad mensuram slavonicam” ili “ad mensuram croatorum”.⁴⁷ Navedeno je da se tim gonjajem uglavnom mjere oranice, a rjeđe vinogradi, pa je pretpostavljeno da bi mogao biti i veće površine, ali bez potvrde u izvorima. Ono što možemo zaključiti, a na temelju podataka iz gore navedenih izvora jest, da na šibenskom području nema razlike u površini između gonjaja “ad mensuram croatorum” i “ad mensuram Luche” jer izvori izričito navode: “ad mensuram chroaticam siue luche gonay”!

Mišljenja smo da kao i na zadarskom području, gonjaj “ad mensuram Luche, ad mensuram croatorum” podrazumijeva mjeru jednaku komunalnom gonjaju, koja se javlja pod drugim imenom, a širi se na područje hrvatske teritorijalno-političke uprave, a to područje vremenom postaje dijelom distrikta. Potvrdu za takvo promišljanje mogli bi dati izvori s područja Skradina.

Na skradinskom području, odnosno dijelu Luke uz šibenski distrikt, prema izvorima su se rabile šibenske mjere, odnosno mjere koje su gotovo jednake šibenskim, premda ponekad pod drugačijim imenom. Tako u skradinskom Statutu datiranom u 14. stoljeće: *Item volumus, quot sit ab hinc in antea de duobus brachinariis unus passus, tam pro muro aedificando, quam vineis mensurandis, vel de terris aut de agris; et ordinamus, quod iuger XII passus in longitudine et tantumdem in amplitudine et non ultra.*⁴⁸

Z. Herkov smatra da je u Statutu spomenuti iuger isto što i skradinski gonjaj, a koji prema Statutu ima 144 sežnja ili koraka. Korak ili sežanj sastoji se od 2 braconarija odnosno 4 lakta.

- gonjaj = 851,1252 m²
- korak² = 1,4776479 m²
- korak ili passus = 2,43117 m
- braconarij = 1,2155 m⁴⁹

Iste je definicije i šibenski gonjaj u šibenskom Statutu, te se smatra da je površina skradinskog, odnosno lučkog gonjaja, jednaka površini šibenskog gonjaja.

U oporukama šibenskih građana polovicom 15. stoljeća, zemljišta se isto izražavaju gonjajima, rjeđe i braconarijima i skakima, češće uz izraz *uel plus uel minus*, tj. otprilike. *Item legavit domino presbitero Marco parochiano dicte ville gognai unus. Unius gognai uel plus uel minus sue vinee posite in loco dicto Losinze. Item legavit sancti Hieronymi de dicta villa medium gognai vinee antedicte.*⁵⁰ To se nastavlja i prema početku stoljeća: *Ser Raynaldus q Dragosiuch dedit cesit (...) Radiuoye Vlasich gognai octo vinee*

⁴⁷ Raukar, Ekonomski odnosi na posjedima rogovskog samostana, str. 223-224; Marija Zaninović-Rumora, Mjere za površinu u sjevernoj Dalmaciji, str. 128-129.

⁴⁸ Šime Ljubić, *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardoniae, et civitatis et insulae Lesinae*, Monumenta Historico-Juridica Slavorum Meridionalium, sv. 3, Zagreb 1882.-1883., str. 36, cap. LXX; Ante Birin, *Statut grada Skradina*, Zagreb – Skradin 2002., str. 210, cap. LXX.

⁴⁹ Herkov, Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu, Nastavak, str. 174.

⁵⁰ HR-DAZD-30, SŠB, Karatus Vitale, kut. 16/II, 15. IV. a, fol. 126'-127, 10. I. 1458.

*sue uel plus uel minus positam in districus Sibenici in Rogosnica.*⁵¹ *Domina Dobra relicta q ser Radoslavi de Sibenici (...) dedit et locauit unum gognai terre uel plus uel minus (...) positam in campo Grebaz in loco uocato Brisine.*⁵²

Prije priznavanja mletačke vlasti 1412., u vrijeme političke pripadnosti Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu, gonjaj je najčešća mjera za površinu i rabi se u svakodnevlju Šibenika i njegova distrikta.

Prodaje se zemlja, oranica u Zatonu: (...) *unam petiam suam terre aratorie de gognali sexdecim uel circa positam ad Zaton. Pro pretio et nomine pretii nouecentum librarum.*⁵³ Gregorio Descouch kupuje *de duobus gognai terre (...) posita in campo Striseuo (...) pro pretio et nomine pretii ducatorum quatuor de auri.*⁵⁴ To se ponavlja i u spisima šibenskog notara Slavogosta iz 1386., vinogradi i oranice se kupuju, prodaju, nasljeđuju i daju na obrađivanje u gonjajima: *Dismanus Grubse de Sibenico nomine suo et uxoris sue infrascripte, dedit pacto et concessit ad pastinandum (...) videlicet unam terram Margarite, uxoris ipsius Damiani, gonayorum duorum uel circa, sitam in Campo Morigne in loco uocato Gomile.*⁵⁵

U navedenim primjerima iz 15. i iz 14. stoljeća, ne nailazimo na razliku u izražavanju veličine zemljišta, bez obzira na promjenu političke vlasti, odnosno dolazak Šibenika pod venecijansku vlast, 1412. g. Jednako se u izvorima rabi gonjaj i njegovi dijelovi, braconarij i skak pa držimo da se veličina gonjaja nije mijenjala jer je i šibenski korak, odnosno pertika-braconarij, dvostruki šibenski lakat od 0,608 (0,606) m, kao osnova obračuna površine, bio stoljećima isti.⁵⁶

U Reformacijama šibenskog Statuta iz 1436. donosi se odredba da se mjere šibenske komune, prototipovi ili etaloni koji se nalaze na trgu, moraju uskladiti prema mletačkim mjerama.⁵⁷ Među navedenim mjerama koje se moraju zamijeniti mletačkim ne spominju se mjere za dužinu, ali prema uklesanim mjerama na zidu palače Divnić na današnjem Trgu Medulića, šibenski braconarij, odnosno dvostruki lakat, je jednak 3 ½ venecijanskih stopa, a prema odredbi Statuta: "O tumačenju mjere gonjaj": (...) *quod quilibet gognaius sit et esse debeat duodecim passum communis per longum et totidem per amplum, intelligendo duo brazzonaria pro quolibet passu.*⁵⁸

Dakle, gonjaj je 12 komunalnih koraka u dužinu i isto toliko u širinu s naznakom da se korak (sežanj) sastoji od 2 braconarija (pertike). Braconarij se sastoji od 2 šibenska lakta. Prema braconariju, uklesanom na zidu palače Divnić, dužine 1,17 m, vrijednost šibenskog gonjaja je:

$$144 \text{ koraka}^2 = 576 \text{ braconarija}^2 (1,17\text{m})^2 = 788 \text{ m}^2$$

⁵¹ HR-DAZD-30, SŠB, Mihovil pok. Ivana arhiđakon Skradinski, kut. 3/I, 3. I. h, fol. 156, 14. XI. 1424.

⁵² HR-DAZD-30, SŠB, Mihovil pok. Ivana arhiđakon Skradinski, kut. 3/I, 3. I. h, fol. 156, 14. XI. 1424.

⁵³ HR-DAZD-30, SŠB, Mihovil pok. Ivana arhiđakon Skradinski, kut. 3/I, 3. I. c, fol. 37, 10. IV. 1418.

⁵⁴ HR-DAZD-30, SŠB, Zilia de Albanis, kut. 2, sveščić II, fol. 31, 28. VII. 1400.

⁵⁵ Mirko Zjačić, Spisi šibenskig notara Slavogosta, *Starine JAZU*, knj. 44, Zagreb 1952., str. 208.

⁵⁶ Zaninović-Rumora, Zadarske i šibenske mjere za dužinu, str. 112-113; Kolanović, Metrološki sustav Šibenika u XV. stoljeću, str. 192-193.

⁵⁷ *Knjiga Statuta zakona i reformacija grada Šibenika*, Reformacije, cap. 239, 25. XI. 1436., str. 153.

⁵⁸ *Knjiga Statuta zakona i reformacija grada Šibenika*, lib. V, cap. 46, str. 73.

Moramo uzeti u obzir da je uklesana mjera nešto kraća, vjerojatno zbog prenošenja mjere na kamen.⁵⁹ Razlika između matematički izračunate mjere braconarija prema Trgovačkim priručnicima i drugim izvorima, te uklesane mjere, uvjetuje i razliku u površini gonjaja od 54 m².

U 15. stoljeću trgovački priručnik *Manuale veneziano di mercatura* bilježi:

*brazza 100 di Venezia - brazza 110 in 112 in Sebenico.*⁶⁰

Početkom 16. stoljeća u trgovačkom priručniku B. Paxi navodi:

brazza 100 di panni di lana di V. fanno in Sebenico br. 112 in 113,
*brazza 100 di panni di seta di V. fanno in Sebenico br. 105 in 106.*⁶¹

Dakle, 100 venecijanskih lakata čini 112 ili 113 šibenskih lakata, a u metričkim mjerama to bi značilo:

1 šibenski lakat = 0,6154 m ili 0,604464 m.

Površina gonjaja prema priručnicima ili prema idealnom proračunu, kada je braconarij ili pertika duga 3 ½ venecijanske stope, bi bila:

144 koraka² = 576 braconarija² (1,2155)² = 851,252 m²
1 braconarij² (pertika) = 1,47764 m²
1 braconarij (pertika) = 1,21558 m
1 skak² = 0,061568 m²

Možemo zaključiti da se površina šibenskog gonjaja od 15. do 19. stoljeća nije mijenjala bez obzira na političke promjene koje su zahvaćale prostor šibenske komune i distrikta.

Zaključak

Valja istaknuti da se gonjaj u pisanim izvorima, prvenstveno, rabi kao mjera za površinu, ali i kao mjera za dužinu kojom se mjere površine zemljišta i to onda kada izmjeru vrše ovlašteni mjeritelji. Iako je površina šibenskog gonjaja poznata i gotovo nepromijenjena kroz istraživano razdoblje, problem se otvara i dijelom usložnjava spomenom gonjaja "ad mesuram croaticam" ili "ad mensuram Luche". Uspoređujući mjere istoga naziva, "hrvatskog gonjaja", na skradinskom i na zadarskom području, može se zaključiti da je površina toga gonjaja jednaka površini komunalnog šibenskog, odnosno zadarskog gonjaja, a naziv govori o političkom prostoru hrvatskoga bana i kralja na koji se u 15. stoljeću širi šibenski, odnosno zadarski distrikt i njihovo upravno područje.

⁵⁹ Herkov, Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu. Nastavak, str. 179.

⁶⁰ ASV, Miscelanea Gregolin, str. 43.

⁶¹ Bartolomeo Paxi (Pasi), *Tariffa de pexi e mesure con gratia et privilegio*, Venetia 1503., str. 21.

Marija Zaninović-Rumora

Measures for Surface Area of Šibenik from the Fourteenth to the Nineteenth Century

Summary

In this article, the author discusses measures used for surface area in Šibenik in the period from the fourteenth to the nineteenth century. By analysing written and printed sources, in the first place those from the archival series The Archive of Šibenik of the State Archive of Zadar, and based on the previous efforts and results of Croatian historical metrology, the author presents historical development of Šibenik measures for surface area, which were based on contemporary measures for length, and calculates their equivalents, pointing to their peculiarities and problems evolving in the period under research.

It should be stated that the term *gonjaj* in written sources is, primarily, used as a measure for surface area, but also as a measure for length used for measurement of surface and that particularly when measurement was made by authorised personnel. Even though the surface area of the *gonjaj* of Šibenik is known and was rather stable throughout the whole period under research, the problem opens and became more complex by mentions of *gonjaj ad mesuram Croaticam* or *ad mensuram Luche*. By comparison with measurements of similar name, Croatian *gonjaj*, in the areas of Skradin and Zadar, it may be argued that the surface area of this *gonjaj* equalled the surface area of the communal *gonjaj* of Šibenik and that of Zadar, and that the name points to the territory politically belonging to the Croatian Kingdom and ruled by the ban of Croatia, on which Šibenik and Zadar spread their influence in the fifteenth century and included them into their districts and jurisdictions. The author concludes that the surface area of the *gonjaj* of Šibenik did not change in the period from the fifteenth to the nineteenth century, regardless of political changes otherwise affecting territories of Šibenik commune and its district.

Key words: the Late Middle Ages, Early Modern Age, Šibenik, historical metrology, surface measures